

Neolit

JANINA BUKOWSKA-GEDIGOWA

SPRAWOZDANIE Z BADAN WYKOPALISKOWYCH W REJONIE PIETROWIC WIELKICH, POW. RACIBÓRZ, W 1963 ROKU

W sezonie wykopaliskowym roku 1963 prowadzono dalsze badania na znanej już osadzie neolitycznej w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz. Prowadzono je z funduszków Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN we Wrocławiu, pod kierownictwem naukowym doc. dr Heleny Cehak-Hołubowiczowej. Brali w nich udział oprócz autorki sprawozdania laborantka F. Dechnig, 3 studentki praktykantki z Uniwersytetu Wrocławskiego (K. Jarysz, A. Morgielewicz, A. Majkut) oraz dorywcz B. Gediga, st. asystent w ZAŚI. we Wrocławiu.

Stosownie do założeń z lat poprzednich¹ wytyczono dwa wykopy w dwu różnych punktach terenu zajętego przez osadnictwo, głównie neolityczne. Pierwszy wykop, o powierzchni około 50 m², zlokalizowano na polu ob. Kozy z Pietrowic W., w odległości około 30 m w kierunku wschodnim od obszaru już zbadanego, tuż przy drodze polnej biegnącej równolegle do piaskowni H. Siwonia, a wiodącej z Pietrowic W. na pola w kierunku Samborowic. Wykop usytuowano dłuższą osią po linii północ — południe (5 × 10 m). Pod około 25 cm warstwą ziemi ornej wystąpiła warstwa kulturowa, której treść stanowiła ciemnobrunatna, niezbyt zbita próchnica o miąższości około 30 cm. W północno-zachodniej partii wykopu, na stopie szarżółtawego calca wystąpiła warstewka drobnych kamieni. Zawartość kulturowa tej warstwy przedstawiała się dosyć ubogo, szczególnie w stosunku do ilości materiału znajdującego w innych partiach osady, zbadanych w latach ubiegłych. Poza ceramiką neolityczną (kultury ceramiki wstęgowej rytej, kultury pucharów lej-kowatych) i wczesnośredniowieczną z cenniejszych zabytków znaleziono jedynie dwa przęśliki gliniane, jeden ciężarek tkacki i płaską siekierkę z szarego łupku. W obrębie tego wykopu natrafiono na jeden tylko obiekt związany z wczesnym średniowieczem².

Drugi wykop założono natomiast około 20 m w kierunku wschodnim od wykopu z roku poprzedniego, a około 120 m od dużego terenu zwarcie przebadanego. Obejmował on powierzchnię około 125 m². Na tym wykopie układ warstw był rów-

¹ J. Bukowska-Gedigowa, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie neolitycznej w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz, w roku 1962*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 16: 1964, s. 15—22.

² J. Bukowska-Gedigowa, *Dalsze badania osady wczesnośredniowiecznej na stanowisku 8 w Pietrowicach Wielkich, pow. Racibórz, w latach 1962—1963*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 17.

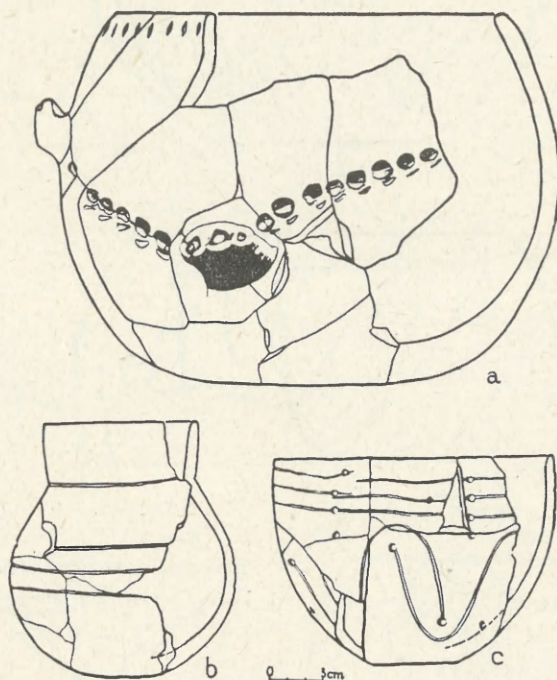
nie jednolity, jak na wykopie pierwszym. Pod dość wyraźnie oddzielającą się warstwą ziemi ornej zalegała warstwa kulturowa, jednakże znacznie grubsza (około 40—60 cm), utworzona z ciemnobrunatnej, dość sypkiej próchnicy. W czasie zdejmowania tej warstwy natrafiono na kilka mniejszych i większych (o średnicy 20—100 cm) skupisk polepy. Jedno z nich (najgrubsze (35 cm) i największe) mogło być pozostałością po zwalonej konstrukcji ścian czy dachu jakiejś budowli nazwanej. Poza tym natrafiono w kilku miejscach na nikiłe ślady spalenizny. W obrębie tej warstwy nie udało się wyróżnić żadnych obiektów nieruchomych, z którymi można by ewentualnie powiązać wspomniane skupiska polepy. Dopiero po dalszym eksplorowaniu warstwy kulturowej, na głębokości około 70 cm od powierzchni ziemi, uchwycono na tle calca bardzo nieregularne zarysy kilku zespołów, niekiedy ze sobą powiązanych. Na tej głębokości jednak skupiska polepy już nie występowały. Tę dość niejasną sytuację próbowano wyjaśnić zdejmując jeszcze jedną warstewkę głębokościową. Wówczas odsłoniły się nieco wyraźniej zarysy 13 jam (jamy od 92 do 105). Wśród nich przeważały jamy stosunkowo małe, prawie koliste, o średnicy nie przekraczającej 1,50 m i o niezbyt znacznej głębokości, sięgającej mniej więcej od 20 do 50 cm, licząc od zarysów. W przekroju pionowym miały kształt przeważnie nieckowaty, rzadziej zbliżony do prostokąta. Wypełnisko jam tworzyła bądź ciemna, niekiedy dość zbita gliniasta ziemia, bądź też ziemia ciemnobrunatna z domieszką piasku. Twarde, zbite, trudne w eksploracji wypełniska posiadały obiekty kultury ceramiki wstęgowej rytej. Z reguły w odkrytych większych jamach nie napotymano palenisk lub śladów ognisk. Jamami paleniskowymi, specjalnie w tym celu wykopanymi, były zapewne mniejsze jamy, zawierające sporo śladów spalenizny. W dwóch jednak jamach, mniej więcej pośrodku, wystąpiło koliste, intensywnie czarne zaciemnienie (np. w obrębie jamy 96), okolone przepaloną na ceglasty kolor gliną, które mogło być śladem po rozpalanym w obrębie jamy ogniu. Zaciemnienia te nie były głębokie, sięgały około 10—15 cm w głąb jamy.

Funkcję odkrytych obiektów trudno właściwie przedstawić. Służyły one raczej wielorakim celom użytkowym, w sensie np. schowków gospodarczych czy jam odpadkowych. Nieliczne tylko spośród nich służyły celom mieszkalnym, w tym wypadku w formie półziemianek (dwie jamy). Tę funkcję uzasadniają jedynie dość znaczne wymiary, np. ok. 6 m² powierzchni.

W zakresie materiału zabytkowego uzyskaliśmy w tym roku sporo form związanych z kulturą ceramiki wstęgowej rytej. Ślady pobytu ludności tej kultury były już na badanym stanowisku niejednokrotnie sygnalizowane. Tegoroczne zatem znaleziska potwierdzają, że bytowały tu grupy ludzkie o różnej przynależności kulturowej i że ślady osadnictwa tych grup cechuje duża rozpiętość chronologiczna. Napotkaliśmy bowiem jeszcze z kręgu kultur naddunajskich ślady kultury ceramiki promienistej, morawskiej ceramiki malowanej, nikiłe ślady ceramiki wstęgowej klutej i wreszcie jak dotąd najliczniej reprezentowaną kulturę pucharów lejcowatych.

Ceramikę kultury wstęgowej rytej znaleziono zarówno w warstwie kulturowej, jak i w wypełniskach niektórych obiektów. Najczęściej spotykaną formę stanowią naczynia w kształcie odcinka kuli o słabo wyodrębnionym dnie. Tę formę posiadają zarówno naczynia cienko-, jak i grubościennie. Poza tym zrekonstruowano formy zaopatrzone w krótką, lekko wychyloną na zewnątrz lub lejkowatą szyjkę. Głównym wątkiem zdobniczym są linie ryte, ułożone w różnych kombinacjach: poziomych, kątowych, falistych, przerywane zazwyczaj dołkami (ryc. 1, ryc. 2b, c). Ten motyw występuje z reguły na naczyniach cienkościennych. Formy o ściankach grubszych bywają zdobione nakłuciami paznokciowymi, biegnącymi falisto na brzuścu na-

czynia, bądź też pokrywającymi całą jego powierzchnię. Częste są tu dość duże ucha-guzki, zagięte ku górze, z dwoma małymi dołeczkami, umieszczone symetrycznie w różnych partiach naczynia, jednak nie na jednym poziomie (ryc. 1a). Inny motyw dekoracyjny stanowią drobne, krótkie nacięcia na całej powierzchni naczynia, a pod krawędzią zazwyczaj dookólny rząd krótkich pionowych nacięć (ryc. 2a).

Ryc. 1. Pietrowice Wielkie, pow. Racibórz, stan. 8. Naczynia kultury ceramiki wstęgowej rytej:

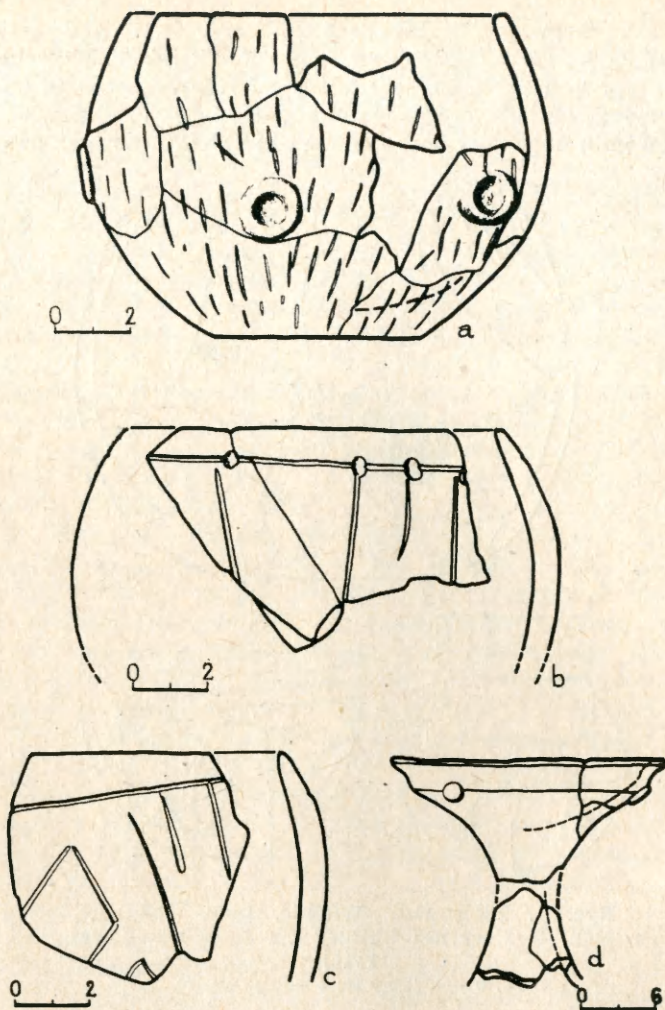
a, b — z jamy 96; c — z jamy 102

Rys. I. Tołkin

Na niektórych naczyniach jedyny element zdobniczy stanowią małe pojedyncze (zwykle cztery) okrągłe guzki, wklęsłe pośrodku, bądź też małe podwójne ostre guzki. Naczynia zostały wykonane z tłustej gliny bez domieszki lub z domieszką minimalną w przypadku naczyń grubościennych. Ścianki są starannie uformowane, wygładzone, szczególnie jeśli chodzi o ceramikę tzw. „stołową” — cienkościenną. Wypalone są na kolor szaropopielaty, szarobeżowy, ceglastoszary.

Niemalowaną ceramikę kultury morawskiej ceramiki malowanej reprezentuje misa na pustej nóżce (ryc. 2d), poza tym fragmenty naczyń o dość szorstkich powierzchniach, z małymi płaskimi okrągłymi guzkami umieszczonymi na brzuścu lub na załomie naczynia. Barwa tych naczyń waha się od beżowoszarawych do beżowoceglastych.

Materiał ceramiczny kultury pucharów lejkowatych jest jak zwykle najliczniejszy w zespole zabytków z omawianego stanowiska. Jednak ilość znajdujących fragmentów nie idzie w parze z przydatnością do rekonstrukcji poszczególnych

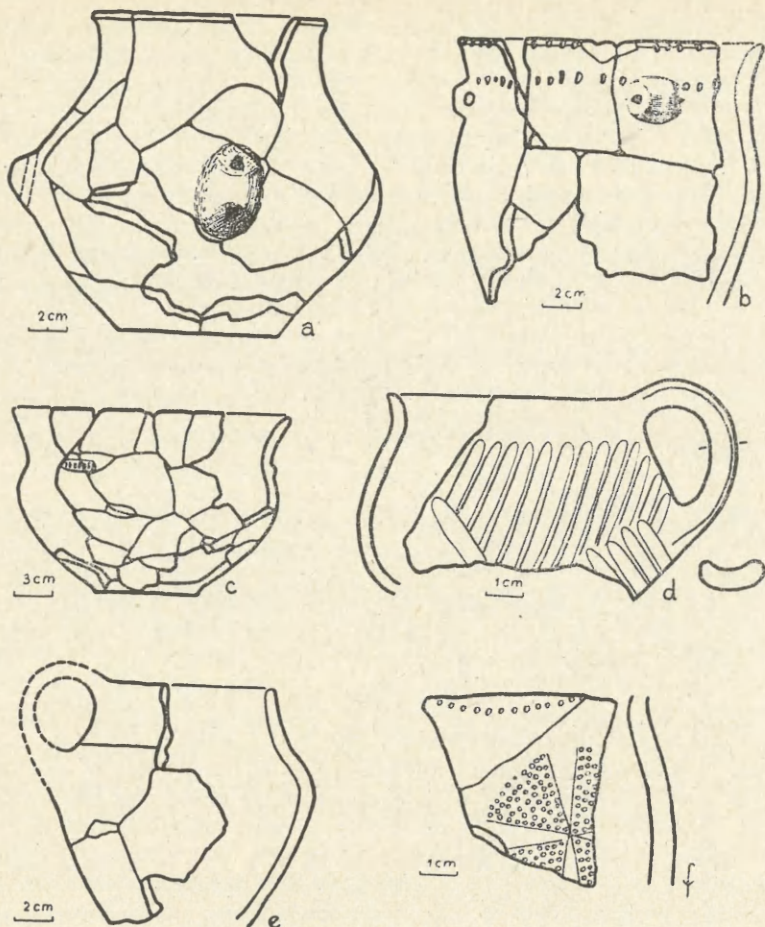

Ryc. 2. Pietrowice Wielkie, pow. Racibórz, stan. 8. Naczynia kultury ceramiki wstępnej rytej i morawskiej niemalowanej:

a — z jamy 102; b, c — z jamy 99; d — z jamy 103

Rys. I. Tołkin

form naczyń. Występuje bowiem dużo drobnych ułamków, szczególnie brzuśców, mało natomiast fragmentów przybrzeżnych, nie mówiąc już o formach całych lub prawie w całości zachowanych. Są one znajdowane sporadycznie. Z wstępnej analizy wynika, że najwięcej fragmentów pochodzi ze średniościennych niskich naczyń o lekko wychylonym na zewnątrz kołnierzu i baniastym, wysoko umieszczonym brzuścu, ozdobionym niekiedy guzkami. Dość licznie są reprezentowane również amfory ze sznurowymi uszkami na brzuścu i krótką, prawie cylindryczną lub lekko wychyloną na zewnątrz szyjką. Mało natomiast jest fragmentów pochodzących z naczyń workowatych z plastyczną karbowaną listwą. Nieliczne są też kubki. Znaleziskiem pojedynczym jest fragment brzuśca naczynia zdobionego ornamen-

Ryc. 3. Pietrowice Wielkie, pow. Racibórz, stan. 8. Ceramika kultury pucharów lejkowatych:

a-e — z warstwy kulturowej; f — z jamy 101

Rys. I. Totkin

tem złożonym z czterech trójkątów wypełnionych drobnymi nakłuciami (ryc. 3f), związanych wierzchołkami w kształt krzyża. Jest to w tej chwili drugi fragment naczynia o podobnym ornamentacie, znaleziony na tym stanowisku.

W pozostałym inwentarzu zabytków poza wyrobami ceramicznymi w postaci przęślików i ciężarków tkackich na czoło wysuwają się zabytki krzemienne, wykonane głównie z jednego surowca, a mianowicie narzutowego krzemienia bałtyckiego. Bardzo rzadki jest surowiec dalszego pochodzenia, w tym wypadku surowiec świeciechowski, szary, biało nakrapiany. Innych surowców na razie nie zauważono. Wśród narzędzi napotkano ostrza wiórowe i odłupkowe, drapacze, noże półtylcowe; odłupki i drobne wióry z obróbki surowca; rdzenie jedno- i dwupiętowe, niektóre o zmienionej orientacji, zaprawiaki i in.

Uderzającym zjawiskiem jest w dalszym ciągu minimalne występowanie kości, jak i wyrobów z kości.

Dotychczas zbadany teren pozwala nam wyznaczyć obszar około 3 ha, na którym mamy niewątpliwie do czynienia z występowaniem osadnictwa neolitycznego. Zwłaszcza wyznacza go usytuowanie na większym obszarze wykopów z dwóch ostatnich lat. Badania powierzchniowe pozwalają jednak sądzić, że teren ten jest znacznie większy. Dodatkowym wynikiem prowadzonych prac na kilku odcinkach jest stwierdzenie, że na całym obszarze 3 ha występuje wielokulturowe osadnictwo neolityczne. Najstarsze osadnictwo sięga okresu kultury ceramiki wstęgowej rytej, najmłodsze natomiast — jak dotychczas — kultury pucharów lejkowatych. Wydaje się jednak być prawdopodobna wysunięta już uprzednio sugestia³, iż w poszczególnych fazach trwania osadnictwa kolejnych kultur następowało pewne przemieszczenie się tegoż osadnictwa na różne partie terenu wzgórz, a szczególnie na cyplu wzniesień ujętych dolinami Cyny i Troi. Uchwycenie tego w materiale archeologicznym jest problemem niełatwym, a poczynione próby wymagają oparcia o całościowo opracowanie wszystkich materiałów z dotychczasowych badań prowadzonych na tym stanowisku.

*

Jednocześnie z badaniami na stanowisku 8 prowadzono krótkotrwałe prace zabezpieczające na stanowisku znajdującym się w Pietrowicach Wielkich przy ulicy Raciborskiej, tuż za ostatnimi domami zwartej zabudowy wsi. Według mapy opublikowanej przez G. Raschkego⁴ na tym miejscu względnie w pobliżu było zlokalizowane stanowisko nr 5. W tej chwili jednak trudno stwierdzić, czy chodzi o to samo stanowisko, ponieważ w pobliżu znajduje się stare wybierzysko piaskowni, na którym w czasie eksploatacji piasku natrafiono niewątpliwie na ślady osadnictwa. Prace podjęliśmy na skutek wiadomości o znaleziskach ceramiki podczas prac ziemnych związanych z budową miejscowego Domu Kultury. Niestety jednak, ze względu na zbyt późne zgłoszenie, zastaliśmy dość znaczną część terenu zniszczoną spychaczem. Zebrano mianowicie na przestrzeni około 4—5 arów warstwę kulturową oraz obiekty stałe, które mogły się tam znajdować. Resztki takich trzech obiektów uchwycono na terenie oczyszczonym przez spychacz. Zachowane części jam posiadały jednak tylko około 0,10 m głębokości. Nie wypreparowano ich ponieważ znajdowały się już w wykopie, w który wlewano zaprawę fundamentową. Poza tym udało się jeszcze wyeksplorować trzy znacznie lepiej zachowane jamy, znajdujące się na wyrównywanym przez robotników skraju wybierzyska. Dwie spośród tych jam były ze sobą połączone i rozdzieliły się dopiero przy samym dnie. Poziome zarysy tych obiektów uchwycono na głębokości ok. 1 m, cała wyższa partia wypełniska została zebrana spychaczem. W rzucie poziomym jamy posiadały kształt wycinka kuli, w przekroju pionowym natomiast kształt nieckowaty. Maksymalna średnica jam wynosiła ok. 1,5 m, największa natomiast głębokość zachowana ok. 0,5 m. Trzecia jama posiadała w rzucie poziomym kształt najprawdopodobniej kolisty. Trudno to jednak ustalić, ponieważ została ona podwójnie zniszczona: po pierwsze — przez wkop wypełniony gruzem pochodzącym ze zburzonego w tym miejscu domu, po drugie — w trakcie prac przygotowawczych do budowy wspomnianego już Domu Kultury.

Wśród zabytków pochodzących ze zbadanych jam, jak i ze zniszczonej warstwy kulturowej najliczniejszą grupę stanowi ceramika. Zachowana jest jednak w bardzo małych fragmentach, z wyjątkiem w całości zachowanego dzbanka o bania-

³ Bukowska-Gedigowa, *Sprawozdanie z badań... w roku 1962...*, s. 20.

⁴ G. Raschke, *Urgeschichte des Dorfes Gr.-Peterwitz, Kr. Ratibor*, „Ratiborer Heimatbote”, 1931, s. 51.

stym brzuścu, ozdobionym pionowymi żłobkami. Poza ceramiką znaleziono w jamach odłupki krzemienne, a także narzędzia krzemienne, dalej trzy przeszłiki gliniane oraz trochę polepy.

W wyniku analizy materiału osadę można wiązać z kulturą pucharów lejko-watych.

*Zakład Archeologii Śląska
IHKM PAN we Wrocławiu*

JANINA BUKOWSKA-GEDIGOWA

REPORT ON EXCAVATIONS IN THE REGION OF PIETROWICE WIELKIE,
DISTR. RACIBÓRZ, IN 1963

The systematic excavations of the neolithic habitation site at Pietrowice Wielkie, distr. Racibórz, were continued in 1963. To obtain data on the extent and intensity of habitation, two cuttings were laid out in different parts of the hill. The first cutting, measuring some 50 square m, has yielded only one pit, yet with early medieval remains¹. The culture layer contained besides a number of neolithic materials, particularly of the Funnel Beaker culture.

The second cutting covered some 125 square m. We discovered there 12 objects, usually circular, with diameters not exceeding 1,50 m. Two may have been huts.

The pottery included forms of the Danubian (fig. 1 and 2), Radial Decorated pottery, Unpainted Moravian and Funnel Beaker cultures.

Rescue operations were carried out on site 5 at Pietrowice Wielkie, at the Raciborska street where building works were in progress. Remains of three pits have been explored. The material recovered from the pits and from the soil removed by a bulldozer may be connected with the Funnel Beaker culture.